

EEN DOORLOPEND CULTUREEL MISVERSTAND

Een reflectie op het Peter-de-Grote jaar 1997

Voor een poosje terug in Holland. Anna, mijn behulpzame bovenbuurvrouw' uit Petersburg wilde zo graag 'ns met het westen kennismaken. Ach waarom niet. Ik heb haar hier een maand lang laten rondneuzen. Op voorwaarde dat het er haar niet om te doen was, hier ogenblikkelijk een man op te doen.

Haar geboortestad is hier momenteel 'in the picture'. Mooi meegenomen.

Ik nam haar mee naar de in het Amsterdam Historisch Museum uitgestalde 'huishoud'-kasten van Peter- en Catharina de Grote. Een vreemde gewaarwording. De tsaar en de zichzelf uitverkoren tsarina hier voorgesteld als brave grootburgers. En Catharina die zou hebben voltooid wat Peter was begonnen. Geen beeld van Peter als rabauw en slavenmenner, wat hem zo door en door tot Rus maakte. Was hij dat niet in de eerste plaats, samen met zijn boezemvriend Menshikov die er wel 300.000 lijfeigenen op na hield? Peter wordt hier getoond als een alleradelijkste heer met twee rechterhanden en een geniaal inzicht. Met een lovenswaardige passie voor alle vormen van technisch vernuft uit die tijd. En Catharina als de vrolijk verlichte keizerin die de Russen beschaving bijbracht. De intelligente Duitse die de emancipatoire tijdgeest der encyclopedisten in Rusland introduceerde. Van kindsbeen af geïmponeerd door de verschijning van onze eerste vrouwelijke vrijdenkster, de baronesse Van Bentinck. Geen beeld van Catharina's liederlijke afgang in de armen van haar grootheidswaanzinnige minnaar Platon Zubov. Zubov was haar laatste pretpaardje, vijfendertig jaar jonger. Hij hitste haar op om zich gelijk te gaan stellen met een Alexander de Grote. Zo werd onder haar bedorven wat Peter begon. Beginnend met de beestachtige manier waarop ze vond dat het volksverzet moest worden neergeslagen. Kozak en opstandeling Pugachov was de geest uit haar eigen fles. Ze kon hem laten vierendelen, maar ze kon diens geest alleen nog maar bedwingen met een politiestaat. Voorlopig althans. Zo is het tweehonderd jaar gebleven. Bij alle Russen is het zenuwstel er nog op afgestemd. Anna niet uitgezonderd.

Naar die tentoonstelling in het Stedelijk over het Russisch blad Kabinet wilde ze niet. Voor haar is het verhaal van het blaadje Kabinet een goedaardige anekdote voor Russen die het hier hebben gemaakt. Of dat willen. Dat gekoketteer met Pushkin en het wulpse tsarendom is voor haar niet meer dan opsmuk voor de levensstijl van een geprivilegieerde bovenlaag. Dat was met de echte samizdat wel anders! En als je, zoals de woordvoerend kunstenaar, al tien jaar in het westen huist, heb je voor de huidige omstandigheden in Rusland al elk gevoel verloren. Zo stelde ze resoluut. Dan maar naar de film! Ik had *Breaking The Waves* voor haar uitgezocht. Moest veruit de beste film van het afgelopen jaar zijn. Al na een half uur ging ze over haar nek. Letterlijk wel te verstaan. De emoties rond het zielige meisje uit de film sprak precies dat aan, wat haar zenuwgestel ontstemd. Een half uur voor het eind werd de film haar definitief teveel. 'Hoe kun je me zoiets voorschotelen', zo viel ze me aan, rukkend aan de deur van de nooduitgang. Ze hield best wel van drama zoals in Michalkov's *'Burned by the Sun'*. Ze begreep al te goed dat je dat achterlijk christelijk, xenofobische gedoe niet genoeg aan de kaak kunt stellen. Maar het beloven van een meisje dat te gronde gaat vond ze puur voyeurisme. En de seksscènes waarmee dat zo nodig moest worden opgeluisterd, porno van een hypocriet soort. Toch weer in de zaal teruggekomen zag ze nog net de hemelklokken waarmee al het sentiment in de film wordt opgeblazen. Daar kon ze helemaal niet meer bij. Haar eindconclusie was dat alleen gefortuneerde

westerlingen hun ego met zo'n film konden strelen. En wat dan nog als de filmer het plezier te kijk zet, dat aan die voor haar maar al te werkelijke ellende wordt beleefd. En maar goed dat die zeelui niet zwart waren. Dan was de film evident discriminerend geweest. In Rusland kun je zulke ellende niet vertonen omdat je er dagelijks in leeft. En mannen die het zware werk op zee doen kun je daar niet zomaar als beesten afficheren. Ik sputterde nog tegen: "Ja kijk, dit noemen we nou een 'draak' met een dubbele bodem", een film met als thema 'who killed Bambi'. Zij had liever dan maar die film gezien met die honderd gespikkelde hondjes.

Zo maakte ze me weer eens duidelijk dat er tussen oost en west nog altijd een levensgroot misverstand bestaat.

Wat te doen als je dat misverstand uit de wereld wil helpen. Ik rapporteerde haar uit de krant dat Holland het Russische onderwijs wil ondersteunen door er de Cito-toets te introduceren. Ik legde haar uit dat hier met die toets zo objectief mogelijk de doorleermogelijkheden worden bepaald. Ze keek me weer hoofdschuddend aan. In Rusland is allang het geld en de invloed van je pa, alles wat er toe doet. Misschien valt daar op een heel subtiele manier, jullie Cito-toets nog wel in te passen, zo stelde ze ongemakkelijk! Want Russen zijn altijd al meesters geweest in het opwekken van de schijn. Vooral als het gaat om de zogenaamd eerlijke kansen.

En toch heeft ze zich hier uitstekend op haar gemak gevoeld. Eén aspect van onze cultuur doorbrak de gevoelsbarrière. Popmuziek! Ze leerde Holland waarderen via Marco Borsato en Guus Meeuwis. En ze raadde me aan net zoiets te doen in Rusland als ik dat doorlopende misverstand wilde overbruggen. Maar ze veronderstelde dan al meteen weer een hinderlijk verschil. Russen hebben een oprechte belangstelling voor pop uit het westen. Het zou hen vooruit kunnen helpen. Maar westerlingen beschouwen het oosten uitsluitend als een spiegel waarvoor ze zich optutten om te zien hoe goed ze er uit zien.

Dat leek me een aardige these als een voorlopig antwoord op de vraag wat al die aandacht van tegenwoordig voor Rusland, toch wel vermag.

Want wat had de Volkskrant bijvoorbeeld afgelopen jaar toch met Petersburg? Eerst zendt ze hartje winter, Rutger Kopland er naar toe om er zijn gedicht 'Jonge Sla' aan studenten Nederlands voor te leggen. Kopland wordt door een kil stadsklimaat afgeschrikt. Wat wil je. Bij een temperatuur waarbij je wasem al bevriest als die je strottenhoofd gepasseerd is; als de verwarming in de scholen en openbare gebouwen voor maanden is uitgedraaid; als overheidsdienaren maar moeten zien of ze hun schamel loon nog ontvangen. De studenten vatten de metaforiek maar moeizaam. De kou maakte hun geesten traag. Ze konden zich de existentiële problemen van tere sla maar moeilijk voorstellen. Ze kennen gewoon geen slabadjes, die grote-stads-studenten!

In de zomer is het in Petersburg minder erbarmelijk voor een verwende westerling. Dus een journalist met een kersverse 'Rough Guide' in z'n rugzak, er op verkenning op uit gestuurd? Een maand lang over het leven - en de subcultuur - in de stad verslag doen. Hij had de gids goed gelezen! Op naar de Pushkinskaya 10, het bolwerk van alles wat er alternatief is! Peterburg kent ook zo zijn krakersmilieu en -mentaliteit, zo blijkt. En zoiets exotisch als een ontluikende, alternatieve kunstenaars- en homoscene. En een badhuizenecultus!

Ach, een zogenaamde liberale wind uit het westen heeft na 1991 ook zoiets als een tegencultuur doen ontstaan die de dissidentencultuur vervangen heeft. En inderdaad: Petersburgers houden van baden. Wat wil je ook. Als de stadsverwarming in mei wordt uitgezet en je niet over een geiser

beschikt om je badje te laten volstromen, moet je wel naar het badhuis. De binnenstad kent er vele. Want daar wonen de mensen nog bij bosjes in die oergezellige communale flats. In die bouwdozen uit een rijker verleden die onder socialistische vlag tot 'woongroep'-panden worden verbouwd. Nu zijn die panden uit de tijd. Ze ontberen de voorzieningen die voor een beetje aangenaam bestaan cruciaal zijn, in gezin of op jezelf. Tegenwoordig worden ze 'geprivatiseerd'! Bij voorkeur doorverkocht aan 'particuliere investeerders'. Lees banken en maffia. Om ze op te knappen en geschikt te maken voor een de huizenmarkt die ooit taboe was. Een markt die in Petersburg maar moeizaam wil ontvouwen. Want Peterburg blijkt voor (bonafide?) kapitaalsinvesteerders nog steeds niet erg aantrekkelijk. Terwijl een corrupte burgemeester het staatsbezit liever onder invloedrijke vriendjes verdeelde. Dus blijven de 'losers' van de woonruimteverdeling de dupe. En blijven ze in de zomer, maar vaak ook al 's winters, voor een grondige wasbeurt op het badhuis aangewezen.

Pushkinskaya Disjat - volgens de gids een alternatieve kunstenaarskolonie - lijkt een journalistiek goudmijntje. Broedplaats voor het ontstaan van een Russische variant van de popcultuur. De gids vermeldt als grondleggers de namen van Boris Grebenshikov en Viktor Tsoj, .

In het vroege najaar er maar weer eens op af! De oogst is een spiksplinternieuwe CD. Een opvolger van de Red-Wave platen uit de late jaren tachtig, die voor een paar groepen hoop gaven op een doorbraak in het westen. Misprijzend wordt in een groot artikel vastgesteld dat het met die doorbraak maar niets zal worden. De huidige pop uit Petersburg heeft niet veel meer om hakken dan zwaarwichtige poëzie op weerbarstige klanken. Alleen DDT is soms nog opwindend, Strange Games misschien beloftevol en gelukkig zonder zingende poëet; en Kino alleen maar ruig op het oog. Die wilde tartarenblik, de van Morrison afgekeken indiaanse broekriem, de wijdbeense pose en het zwarte kostuum: het levert nog geen pittige punk!

Las ik het goed: Kino's muziek waardeloos. Muziek van de band die ooit na de dood van Viktor Tsoj in de zomer van 1990 ter ziele is gegaan, nieuw uitgebracht, maar niet de moeite waard? De voor de Russische tieners zo betekenisvolle muziek van de Koreaanse zanger die nog elk jaar in augustus bij de klaagmuur op de Arbat - en op radio en teevee - plechtig wordt herdacht?

Ik ging ogenblikkelijk naar dat grauwe krakersbastion dat nu in een waarschijnlijk eeuwigdurende verbouwing ligt. Te voet vanaf Vladimirskaia, langs de van binnen zo fleurige Koeznetsiy-markt; door de Koeznetsiy-sstraat met zijn kinderkopjes rond het tramspoor als residu van de Oostbloksfeer; langs dat hoekpandje waar Annetska ooit haar Dostoyevski veroverde;.. links de potsierlijke, neobarokke Pushkinskaya in..... en verder langs het schattige pleintje waar Pushkin vermeld staat; naar platenhandel Nirwana in die spelonk onder dat verweerde uithangbord naast de ingang van nummer 10! In Nirwana koop ik altijd mijn tapes en video's. Nirwana biedt op een paar vierkante meter de meest uitgelezen verzameling tapes, cd's en video's van heel Rusland. En daar verstaan ze de taal om je het nodige over Russische bands te vertellen.

Viktor Tsoj was de ster aan het firmament van een falend socialisme die de ideologie van het Oostblok het graf in zong.

Ooit zat ik in Moskou vanuit de eetzaal van de MGIMO, zo'n officieel Sovjet-instituut waar diplomaten werden opgeleid, over een grote rondweg uit te staren. In een uur tijd zag ik vijf keer op de smalle middenstrook twee tegenliggers botsen omdat Moskouers nu eenmaal aan alle kanten plegen in te halen. Bondskanselier Kohl was er net twee weken eerder op bezoek geweest. Ik vroeg me af of hij ook met dichtgeknepen neus en toegeknepen ogen boven de pishok had staan kokhalzen. Ik vroeg me af of de stront die tegen de muur van het pishok was gesmeerd

soms ook een symbolische lading had. Voorzichtig was de lente begonnen. Mistroostig lag er buiten een pokdalige sneeuwvloer te verslonzen. Onder het raam lag een ontdooid hondekadaver weg te rotten.

Ik zat daar maar als op mijn kruk gelijmd. Iemand achter de bar had een tape opgezet met muziek die me niet losliet: 'Kino'. Muziek waarvan ik dacht dat het heel wat meer om hakken had dan dat opgeblazen gedoe bij ons thuis. Met Kino begon in 1982 de eerste Russische pop die serieus is te nemen en later 'Red Wave' werd gedoopt. De stroming had haar wortels in de New Wave die Rusland toen binnenwaaide. Bands als U2, Pink Floyd en vooral Depeche Mode spraken het meest tot de verbeelding. Dat kwam door hun gierende salvo's van harmonische gitaarakkoorden op stampende ritmes. De New Wave klonk desperaat, maar tegelijk heel onstuimig, en vooral lyrisch. In Rusland moet nu alles theatraal en lyrisch zijn. Russen kenden wel een gevoel voor dissonantie, maar beperkt. Voor de dissidentencultuur was jazz altijd de bron van inspiratie geweest, als een uitdrukking van dat onharmonische dat tegelijk zo heimelijk is. Jazz had voor de Russen tot 1980 iets kosmopolitisch. Maar het bleef allemaal van dat gezapige gedoe. (De nog steeds populaire band 'Bravo' probeert al jaren, eigenlijk tevergeefs, jazz met red wave te verzoenen) Lang geen Coltrane! Voor de jeugd van na de Zomerspelen 80 moest er een uitdrukking komen voor een omkering van de kadaverdiscipline.

Rusland kende altijd al 'chansonniers'. En dichtkunst lucht sinds Puskkin de russische ziel. De dichter Yesenin pakte er als eerste een gitaar bij. Yesenin was ook de eerste bard die zich tegen het systeem keerde. Gewoon door een eind aan zijn leven te maken met de opkomst van Stalin. Dichtkunst was ook altijd iets voor het volk en met tragiek beladen. Visotskiy was daarvan het laatste grote voorbeeld. Hij zong zich dood. Hij bracht de jeugd bij hoe heftige gevoelens tot uiting te brengen. En helaas ook in dramatische daden! Gevoel voor drama, dat is wat 'pop' uitmaakt. De New Wave koketteerde met de zwartgallige kanten. De Red Wave maakte er een serieuze zaak van! Met de Red-Wave verschenen ook daar de eerste 'indies'. Een fenomeen, waaraan hier geloof ik nooit aandacht is geschonken. Rusland leeft sinds jaar-en-dag onder een cultuurdictaat. Toch ontstond er eind jaren vijftig een alternatieve kunstenaarsscène, die bij elkaar aan huis salon hield en vrij exposeerde. Ondanks dat de kunstenaarsflatjes door zogenaamde onderhoudsmonteurs met af luisterapparatuur werden behangen. In de Red-Wave sloeg dat door naar de muziek. Nu doken er eigenzinnige bands op in de door de staat opgezette jongerenclubs. De staat kon niet meer heen om de populaire muziek en de jeugd kon nu de bands komen bekijken en beluisteren. Er was niets meer om af te luisteren. De apparatski's bleef niets anders over dan te treiteren en te traineren, wat de hilariteit alleen maar vergrootte. Ze groeide er een vrije expressie door een breed jeugdig publiek verwelkomd. De rode cultuurbaronnen werd het te machtig.

Pop is het middel om te demonstreren dat we allemaal, ongedwongen kinderen willen kunnen blijven. Tsoj en zijn Moskouse pendant Igor Taljkov waren als jonge sla op de dorre bodem van een verwaarloosde collectieve tuinderij. Zo had Kopland het prima kunnen duiden. Wie weet wordt Tsoj nog een keer gezien als de Daniil Charms van de jaren tachtig. Charms was die schrijver van al die absurde en onvertaalbare poëzie die zich vlak voor de oorlog op zo'n subtiele manier onder het prikkeldraad van het kampstelsel probeerde door te wurmen. Ook toen was dat allemaal voor niets. Geruisloos werd Charms in het eerste oorlogsjaar afgevoerd. Nu leven zijn gedichten door in Russische kinderboekjes.

Maar langzamerhand dringt in het westen door dat zijn levensopvatting - de Oberioe - een pendant was van onze Da-Da beweging. Charms blijkt ineens een der eerste deconstructivisten.

Charms en Tsoj zijn beide van totaal verschillende allure. Maar beiden een veel grotere uitdrukking van wat Rusland kenmerkt, dan men hier onderkent.

Kino's beeld van de werkelijkheid ligt hier zwaar op de maag. Dat zware gemoed strookt niet met onze eeuwig beschaafde relativering. De indolentie botst met onze enthousiaste hang naar bedrijvigheid. Het is hier te klein, gelukkig, lichtzinnig en gemoedelijk voor zo'n grootse armzalige stad. Wij worden er moe van, begrijpen niet hoe je het daar uithoudt!

Toch schijnt Tsoj privé nog een behoorlijk vrolijke jongen te zijn geweest. De Amerikaanse punkzangeres Joanna Stingray kwam bij de jongens over de vloer en filmde dat. (Ze trouwde later met de leadgitarist van de band). De homevideos tonen één en al uitgelatenheid. Maar in de teksten is er geen moment waarop het niet eens doodserieus wordt genomen. Ook geen zwaarmoedigheid als gecultiveerde, ongevaarlijke gekte zoals bij Hans Dorrestein. Of een persoonlijke depressie die doorjammert op een Stratocaster, zoals bij Neil Young. Bij Kino is niet het persoonlijke politiek, maar treft een aderverkalkte politiek ieder persoonlijk. En omdat je dat niet direct kon zeggen, dan maar in een ijzersterk idioom vanuit het westen. Het was ook de eerste manier om aan een onafhankelijkheid vorm te geven. Kino brak uit de kluisters van het staatstoezicht op de cultuur, niet te vergeten. Onder het patronaat van voormannen en kunstenaars als Boris Grebenschikov van de voorlopersband uit de zeventiger jaren Akvarium. Dat maakte Kino tot een uniek fenomeen. Deze sobere vrijheid is in Rusland inmiddels ter ziele! Pop is er nu al pure commercie. Mede dankzij de Grebenschikovs.

Dan is het goed als er gelukkige Hollandse scribenten als gezanten naar Petersburg worden gezonden, om er impressies op te doen. Laat ze de stad vooral met een westers oog bekijken. Een beetje hooghartig, een beetje misprijzend. Terecht. Want Petersburg is imposant maar vreugdeloos. Bekijk alles als een attractie. Zie dan dat het allemaal nog maar weinig voorstelt.

Maar laat Petersburg niet links liggen!

Pima dus, Volkskrant, dat jaar lang aandacht voor Petersburg.

Onderwijl rouwt Petersburg al zes jaar

Na een jaar kwam de drup na de regen

na twee werd het ondragelijk

na drie begon men te vergeten, geschrokken van een zwartgeblakerd regeringsgebouw

na vijf al weer een oorlog, na zes al weer een dissident

waar komt toch verdomd altijd weer die treurigheid vandaan

Voor Petersburg is het zaak dat probleem nu voor eens en altijd op te lossen. Politici als Javlinsky en zijn Appelbeweging dragen heel verteerbaar oplossingen aan. Maar helaas, men pruimt die nog niet. Afgeleid door onderling gekift, algemene xenofobie en een doortrapte campagne voor die held van '91, die de Russen een Nieuw Huis beloofde nadat hij het oude aan flarden had geschoten. Helaas, Gajdar, de eerste echte kapitalistische econoom weigerde zijn fouten toe te geven en zich achter de ware vernieuwers te scharen.

Hier krijg ik de indruk dat onze pers liever met de ogen knippert. Nog altijd gaat men hier af op de visies van Gorbachov die al tien geleden het contact met de Russische realiteit is kwijtgeraakt. En nog nooit is er enige aandacht aan de Appelbeweging geschonken.

Onderwijl wordt de stad Petersburg dubbelhartig onder de aandacht gebracht, als een avontuurlijk-toeristische trekpleister. Nu wordt de impact van stadsfenomenen wel vaker veel later onderkend. Laatst leverde de Volkskrant nog een mooi staaltje. De Grateful Dead uit Frisco bleek pas interessant nadat die door jazz-muzakken als Murray en Marsalis onder de groene

zoden is gejazzdanced. Zo werd de Doden-Cultus uit het Hippie-Mekka tot een nieuw leven gewekt dat nog even goed mag verkopen.

Maar in dit geval lijkt er meer aan de hand. Het is in Petersburg beroerder dan ooit. (In tegenstelling tot Moskou.) Ik weet het uit eigen praktijk. Is het niet zo dat de pers in binnen- en buitenland dat nu verbloemt? Zo van: in godsnaam geen verhalen over hongerstaking personeel bij een gigantisch verroestende kerncentrale a la Tsjernobyl. Geen verhalen over ontploffende huizenblokken met tientallen doden, waar lullige gasrekeningentjes niet waren betaald. Of over een hausse van aids, bommen en maffiamoorden. Of over straatrovende politieagenten. Of over verbleekte en verstarde stalinisten die zich weer op lokale raden storten. Publiceren dat milieu-activist Nikitin is vrijgelaten, maar niet dat hij als landverrader wordt aangeklaagd op basis van geheimgehouden oekazes. En dat zijn vrouw min of meer is uitgewezen!

Wel breed-uitgemeten foto's op de voorpagina met de schatten uit de Kunstkamera en Hermitage. Rusland is linke soep. Dus nu maar beter de lezers geen schrik aan jagen?

Wat heeft het westen toch ineens met Petersburg. Hollanders ontdekken er hun verkochte schatten uit de gouden eeuw. Britten bouwen het na. Om op het filmdoek hun held James Bond nog één keer resoluut met die bloedlinke ex-rote maffia te laten afrekenen. En een journalist van de Amerikaanse Rolling Stone ontdekt er dat Marx, Lenin en de planeconomie een wildernis hebben doen ontstaan waarin een Amerikaanse avontuurlijke toerist zich weer even cowboy kan wanen. Het wilde Oosten: 'better dead than red'. Petersburg moet bewijzen dat er buiten het 'Volendam-vermaak' nog iets te beleven valt dat het gelijk van de vrije markt demonstreert. Vaag herinnert iedereen zich nog wel dat Petersburg die stad was, waar ooit een poging werd ondernomen om de wereldzaak op z'n kop te zetten. Een zaak die in Rusland naar Frans model pompeus machtsvertoon betekende, in Amerika uitliep op zwarte slavernij en rode volkerenmoord en in Europa in twee wereldoorlogen en een poging de joden uit te roeien. Marx riep ooit alle arbeiders ter wereld op zich hier bij voorbaat tegen tweer te stellen. Door zich te verenigen in partijen en vakbonden! Die oproep had, weliswaar pas nadat de grootste ellende met de Tweede Wereldoorlog achter de rug was, een fantastisch geregisseerde en gedirigeerde emancipatie tot gevolg. Zelfs Amerika is Marx in die zin schatplichtig. West-Europa zeker! (En voor het gelijk van de weg der geleidelijkheid: leve alsnog de Fabian Society.) Maar Lenin's en Stalin's marxistische interpretaties brachten niet veel meer dan altijd weer hetzelfde liedje. Waarvan je zo moe werd! Nog steeds. Dat is waar al die Kino's songs over gaan!

Misschien is momenteel wel het aardige van Petersburg dat er de perfide kanten van ons kapitalisme weer worden blootgelegd. Wat blijkt? De ontwikkeling van een land wordt allereerst bepaald door clubs van louche heren die schuiven met handig bemachtigd of achterovergedrukt geld. Nog voor er één arbeider goed en wel efficiënt wordt 'uitgebuit'. Corruptie in eerste en fatsoen in de laatste instantie. Lenin had er toch niet zo veel van begrepen. Al in het laagste stadium van zowel het Kapitalisme als het Socialisme heerst het onbarmhartige imperialisme van een maffiakliek. En terwijl de hoogste stand van de productiekrachten tot decadentie leidt, wordt in de laagste stand alles al bij voorbaat door de staat onmogelijk gemaakt. Wat te doen? De vestiging van de dictatuur van het proletariaat blijkt iets puur fictiefst. Zalig zullen de proletariërs voorlopig alleen maar zijn in het hiernamaals. De Hemel of het Communisme, eerst de hel op aarde! En iedereen en alles gaat 'ondergronds', zoals Chernashevsky het honderdtwintig jaar geleden al aanbeval. De mop van die Rus en God dan maar. God zegt ik geef je alles, maar aan je buurman het dubbele. De Rus denkt even na en antwoordt God: "Geef me maar één blind

oog”..... Op het ondermaanse leidt elke vorm van al of niet opgelegd collectief gedrag tot fundamenteel wantrouwen jegens elke naaste. Vandaar misschien dat veel Russen liever weer de bizarre bezweringsrituelen rond de goedgelovigheid in ere herstelden. Door de gewelven van Petersburg’s inmiddels ‘gerenoveerde’ kathedralen galmen weer plechtige gezangen. De religietoonstellingen zijn er verwijderd. Voor het altaar worden weer iconen in plaats van zogenaamde kameraden gekust. Terwijl die ‘alte-kamaraden’ nog steeds volmondig die andere godvergeten wereldverpester belijden. Die gestaalde, jakobijnse Kaukasiër met een priesteropleiding. Zij houden het ritueel opmarcheren in ere. Als eens begin november ‘17.

Het grote publiek weet ook best wat het wil. Goed werk en niet langer die uitzichtloosheid. Snel en simpel plezier en welvaart. Maar in Rusland is nog nauwelijks productief werk te vinden dat loont. En waar nog niet ergens voor of aan gewerkt wordt bestaat nog geen opbouwende ‘belangenstrijd’. Alleen het grote gemoed en het ressentiment waar haast geen touw aan vast is te knopen. Ondertussen weten Russische politici en staatseconomen niets beter dan steeds weer het investeringsklimaat te bederven. De ‘vrije’ markt bestaat er uit waren die voor een groot deel in het westen zijn gefabriekeerd en ontvreemd. De prijzen zijn bepaald door de waarde van de arbeidstijd in West-Europa. Prijzen waarvoor het Russische publiek haar hongerloontjes bijeenschraapt. Dus valt er in en aan Petersburg nog haast niets te verdienen. In Rusland teert men over het algemeen op dood kapitaal, op de niet te verzilveren waarde van de rotzooi en de culturele rijkdom die er al was. Ondertussen verteld de stad aan de Neva haar verhaal in de gedichten van Pushkin en Gogol en verder in die van Mandelstam tot Tsoj. ‘Wachtend op enige vooruitgang’, ‘Plek voor een stap verder’ zoals Tsoj zong.

Het Peter-de-Grote jaar lijkt allemaal Holland-promotion. En wat dan nog! Rusland kan al driehonderd jaar lang maar het beste al het goede uit Holland kopiëren. Petertje zag als grote Baas en Godfather der Russen van afstand toe hoe West-Europa in een morbide rivaliteit haar macht ontplooiëde rond de spil van de eerste liberale mercantilistenrepubliek. Goed had hij gezien dat je technisch kunnen van elders moet jatten, aanleren of opkopen. En dat je het eigen volk met geweld van hoog tot laag moet knechten om jezelf omhoog te stuwten. Kunst is maar bijzaak ter lering en vermaak van de nieuwe welgestelden.

Maatje en zetbaas Menchikov nam de dienst wel waar ten bate van het goede doel: de opbloei van het Groot-Russisch Maffia-imperium. Want vergeleken met de Russische potenties ter verovering van een waar continent was West-Europa maar een peulenschil. Met het bezit van duizenden lijfeigenen kon de prinselijk gekroonde bakkersknecht het volk en de wereld zijn lesjes leren, achterom Peters reuzenrug.....Maar ach, wat de grote baas begonnen was verzandde in onbenulligheid. Opvolger Anna gaf de teugels in handen van een geïmporteerde Duitse klik van adellijke misdadigers. En nam het er van. Elisabeth wilde vervolgens van Petersburg nog snel even een kopie van het Franse pretpark der Lodewijkers maken. Koketterend met het libertinisme: de ultieme modegril der pedante aristocraten. Voordat het land tot anarchie zou vervallen. Ze koos een geschikte opvolgster om dat te voorkomen. Achttien jaar sloot ze die op in een paleisvertrek, waar deze zich mocht inlezen in de ins en outs van het verlicht despotisme. Na Elisabeth’s dood uit de kluisters bevrijd, stortte deze zich met al haar zo opgezweepte passie, op het imperium dat op apegapen aan haar voeten lag.

Catharina had zich het gedachtegoed der verlichters eigengemaakt. Ze leerde dat een moderne staat ter ontplooiing, naast militaire efficiëntie, het particulier initiatief een vrijdenken behoeft. Ze overwoog de volgende les: het volk dient te worden opgevoed tot de geneugten waaraan het

gezag en haar fellow-travellers zich eerder te buiten waren gegaan. Het moest als publiek worden geëmancipeerd. Dat was de les der Franse encyclopedisten die het moderne staatsbestel op poten zetten. Maar Catharina schrok terug toen ze de eerste sporen van die in gang gezette emancipatie ontwaarde. Met de wrede onderdrukking van het verzet van boeren en kozakken en de publieke terechtstelling van Pugachov riep ze een ramp af over Rusland. Rusland werd na Catharina tweehonderd jaar een politiestaat ter handhaving van het door haar ingestelde gezag. Alle opstanden en een revolutie konden daar niets aan veranderen. Het waren uiteindelijk culturele en technische verworvenheden in brede zin die vanuit het Westen dat gezag de das om deden. En misschien ook een omissie die doorwerkte in het gedachtegoed van de in Rusland ooit zo gewaardeerde marxisten: een staat behoeft een sterke nationale bank en een burgerlijke orde en niet een blauwe of rode tsaar om het particuliere initiatief te kunnen stimuleren ter accumulatie van sociaal, technisch en cultureel vernuft. Een bank die de meerwaarde leent of belast, en zo voorzichtig afroemt ter ontwikkeling van de infrastructuur en stimulering van de publieke consumptie. En een burgerlijke orde – een humanitair civiele codex in al zijn veelzijdig uitgewerkte instituten, machtsmiddelen, wetten en reglementen - om te voorkomen dat het leven onmenselijk wordt en het geweld de overhand krijgt. Dat was de les uit Londen die Peter nog was ontschoten. Net als Marx in zijn driedelig ‘Kapitaal’. De nieuwlichters van de nadagen van de perestrojka hebben daar nog een les aan toegevoegd die is geleerd van het Amerika van de New-Deal: voor de opbouw van een economie zijn er tycoons nodig die over het figuurlijk en letterlijk vermogen beschikken de economie te sturen!

Het aardige van het Peter-de-Grote jaar is dat hier vooruitstrevende wordt getoond dat de tsaren van ons overnamen. Tot en met het Hollandse zeemanskloffe waarin de grote tsaar zich hulde om zijn waardering voor onze vrij- en vrolijkheden te propageren. (In onze taal liet hij nog een woordje achter ter nagedachtenis: pierewaaien - oftewel het zich langs de kaai jolig uitleven.) Natuurlijk doen wij dat om ons op de borst te kloppen en opnieuw aan te prijzen. Maar misschien ook om er een angst mee te verhullen. Om weg te moffelen welke monstrositeiten er uit zijn voortgekomen. Ook nu nog. Want nog steeds weten we niet zeker of Rusland echt niet langer de moderne wereldorde en mogelijk ook de stabiele vrede die zoveel offers heeft gekost, bedreigt. Het is bij het begin van de perestrojka eerder gedaan. Benjaminisch marxist Marshall Berman zag in zijn werk (met de aan het Communistisch Manifest ontleende titel ‘All that is solid melts into air’) over het kapitalistisch modernisme, Petersburg als voorbeeld van de metropool waar modernisme zich ontwikkelt in een onderontwikkelde staat. Modernisme is dan de omgangsvorm met de voortdurende vernieuwing, versnelling en individualisering. In de figuren van de kleine man van Pushkin, de nihilist van Chernichevsky en de ondergrondse man van Dostojevsky, ziet hij verschijningsvormen van een ontwikkelend modern gevoel, dwars tegen de onderdrukking en onderontwikkeling in. In het werk van Gogol ziet hij de moderne onderontwikkelde metropool zelf tot leven komen. Er blijkt weinig lol aan te beleven. Iets wat in de ‘spleen’ van de flaneur van Baudelaire ook al opviel. Het blijft allemaal een puberfantasie over ‘een seizoen in de hel’ (Rimbaud) die eindigt op de mestvaalt van de geschiedenis. Na die dichterlijke figuren kwamen de levensechte sociaal-revolutionairen en de anarchisten, zowel in Rusland als in voorbeeldland Frankrijk. Rusland was helemaal geen uitzonderingsstaat en eerder de regel, met Duitsland als voorbeeld. Holland en Engeland waren de uitzonderingen. Het modernisme werd opgeroepen door vrijwel ongeremde accumulatie van kapitaal. In samenhang met een zich ophopende encyclopedische kennis en een identiteitscrisis van het gezag. Waar was gezag vanaf 1700 nog aan te ontleen en ten bate van wie?! Het gezag kon niet meer worden ontleend aan God-en-Gebod, het imperialistische vaderland of de empirische feiten. Kant vond honderd jaar voor Marx

al de verlossende clausules. Het oordeel behoort voortaan aan het verlichte publiek dat de handelingen van het gezag haar 'geschiedsteken' verleent; en aan de boven het publiek gestelde redelijke wet die a-priori af ziet van het eigenbelang en wordt afgestemd op dat van het algemene. Een uitmuntende aanvulling op de gezagsscheidingen zoals voorgesteld door Montesquieu .

Figuren die op basis van verlichte inzichten op eigen houtje onder het gezag door kruipen uitten zich in de literatuur al vanaf het midden van de zeventiende eeuw. De eerste was de schelm, de tweede de simplissicist, de derde de libertijn, de vierde de ware radicaal der franse revolutie (Babeuf). In de vorige eeuw werden ze van vlees en bloed, van Frankrijk (Stendhal, Sue, Rimbaud, Huysmans) tot Engeland (Byron en Wilde) en America (Poe). Die waren vaak cynisch gestemd, maar bekeerden zich nogal opgewekt tot het gevoel voor het Kantiaans Sublieme. In onze eeuw werden ze via politiek engagement, steeds meer mediamiek en 'virtueel': eerst de beroepsrevolutionair en de arbeider, vervolgens de a-politici: de futurist, de man zonder eigenschappen, en ten slotte de 'Wild One' (in diverse varianten) uit het tijdperk van de pop. En het is precies in die laatste figuur waarin de modern-publieke tijdgeest triomfeert. Nu heeft het alleen nog zin te proberen aan het publiek en de media te ontsnappen (misschien wel zoals de simplissicist al veronderstelde: in het hiernamaals!) Jammer dat voor verlicht marxisten tot in de zeventiger jaren van deze eeuw het gedachtengoed van de libertijnen en Kant taboe was. Anders zouden ze hun eigen tijd beter hebben begrepen.

Rusland worstelt al driehonderd jaar met een alles verwoestende gezagscrisis. Hier was die al driehonderd jaar geleden, onder koning Willem III zowel in Holland als Engeland, verholpen. Maar het kunnen alleen de angry-young men zijn, de popidolen als Tsoj, die Rusland bij te tijd kunnen brengen om de crisis te doen oplossen.

Ondertussen blijken hier Kants clausules absoluut te zijn gerelativeerd. Wat redelijk is blijft altijd de vraag en we houden niet meer op, die vraag elkaar te stellen. We maken nu een uiterst vermoeiende qantumsprong door naar de omloopbanen van altijd hetzelfde spelpatroon. De Kategorische Imperatief bleek een vrijbrief voor hypocrisie en sentimentaliteit en een aansporing tot onverantwoordelijkheid. Het moderne leven speelt zich hier nu af binnen het rondtollende circus van de media en de virtuele oorlog van de sport, waarin alles eigenlijk één pot nat wordt. Het publiek heeft Kant gesublimeerd. Zijn er nog echt vernieuwende figuren te verzinnen die werkelijk nog wat kunnen betekenen? Als je ze al vindt dan zijn ze al commercieel uitgekiend. De kraker drong binnen in het ongebruikte Urban-Space en had nog iets te reëls melden, wijzend op de dwaasheid van dat ongebruikte. De 'hacker' was een kwaadaardige binnendringer in het niet afdoend beveiligde Cyber Space. Hij begon als een romantisch hersenspinsel van SF-schrijver Gibson, maar werd allengs hyperreëel, wijzend op het catastrofale dat wereldwijd mogelijk is. In staat de wereld vanuit Cyber Space lam te leggen. Nu heeft Gibson nog voor even de virtuele popster verzonnen, een hologram geprojecteerd in het volgende millennium. Weliswaar interactief maar definitief volledig geprogrammeerd en dus levenloos. Een lokvogel vanachter de uitkijkramen op de multimediale wereld. Fantoomverleider voor het als gekken interactief communiceren. Want we moeten vooral iets, voor zoveel mogelijk anderen, willen betekenen. Een christelijke ontsnapping aan onze decadentie suggererend; een loze uitkomst biedend die weer even zelf- als onbaatzuchtig is. Als het maar bevrediging schenkt! Aan ons zelf, zoals nog bij de libertijn, valt niets meer te ontnemen. Er valt alleen nog eindeloos in herhaling te vervallen. Maar ach, wie weet kunnen de Russen er nog wat van opsteken.

Het is nu twee jaar sinds dat artikel van Geert Mak en Joanka Prakken in de NRC over ‘de kinderen van het stilzwijgen’. Zij beschreven toen hoe ze ontdekten dat er voor de tieners dat uitzonderlijke icoon van hun overleden popidool Viktor Tsoj bleek te bestaan en hoe ze daar op teerden. Ik las dat toen in mijn Petersburgse flatje. Op de begane grond van zo’n grijs bouwlementenblok, ergens aan stadsrand. Ik was al twee jaar bezig me op het dagelijks leven te oriënteren in dat groteske monument voor urbaan modernisme. Toen had ik nog goede hoop. En Mak-en-Prakken’s stuk sterkte me. Ik meende een vonk te zien overslaan tussen oost en west! Maar het viel te bezien. Inmiddels veranderd in een halve Rus, leef ik nu naar de geuzennaam die het thuisfront in Amsterdam me heeft toegekend. Ik weet dat ze me steeds meer voor gek verklaren. In Petersburg valt eigenlijk niets meer te zoeken. Niet voor niets bleek Jeltsin een drankorgel die zijn depressies verzoop. Nu sluit die zijn ogen voor een tergend traag drama.